

ОКРЕМІ ПРАВОВІ (ЮРИДИЧНІ) АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ РОЗМІРІВ ТЕРИТОРІЙ (СМУГ) ДЛЯ ВИДІЛЕННЯ «КОРИДОРУ» ВІДНОВЛЕННЯ (РЕНАТУРАЛІЗАЦІЇ) ГІДРОМОРФОЛОГІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ РІЧОК ЗГІДНО З ВОДНИМ ТА ЗЕМЕЛЬНИМ КОДЕКСАМИ УКРАЇНИ

¹Гриб О. М., к.г.н., доцент, ¹Сербов М. Г., д.е.н., доцент,

¹Лобода Н. С., д.г.н., професор, ¹Отченаш Н. Д., к.г.н., доцент

²Гриб О. О., студентка-магістр

¹Одеський державний екологічний університет, м.Одеса, Україна

²Одеська державна академія будівництва та архітектури, м.Одеса, Україна

У зв'язку з впровадженням в Україні Водної Рамкової Директиви (ВРД) ЄС за останні сім років відбулося відповідне реформування законодавства країни у водній і земельній галузях. Одним з головних зобов'язань України, щодо дотримання вимог ВРД ЄС є досягнення / підтримання доброго екологічного стану вод [1]. Тому у статті надається оцінка основних питань, які виникають з цього приводу. Насамперед тут розглядається правова (юридична) основа щодо існуючих можливостей запуску, контролю та зупинки процесів самодинаміки (мандрування) річок в межах прибережних захисних смуг (ПЗС) на етапах як наукового обґрунтування і проектування, так і під час запуску проектів ренатуралізації / ревіталізації / відновлення природнього стану річок для досягнення або підтримання ними доброго екологічного стану, перш за все за гідроморфологічними показниками. Крім того, наведена певна порівняльна оцінка існуючої правової (юридичної) ситуація в Україні та ЄС (на прикладі Німеччини), їх відмінності й перспективи наслідування інструментів ЄС, як гарних зразків / прикладів для України. Головними законодавчими актами, які регулюють питання планування та здійснення заходів для досягнення / підтримання доброго екологічного стану водних об'єктів, у т. ч. в межах коридорів розвитку гідроморфологічних змін (меандрування) водотоків, є Водний кодекс України (ВКУ) та Земельний кодекс України (ЗКУ).

Розглядаючи водотоки в контексті процесів їх самодинаміки в коридорі розвитку водного об'єкту перш за все слід розуміти, що вони будуть відбуватися як в руслах водотоків, так і на території вздовж їх берегів. Згідно з ВКУ та ЗКУ ці території є «землями водного фонду», до яких належать, у т. ч., землі, зайняті річками і ПЗС вздовж річок. Землі водного фонду можуть бути лише у державній або комунальній власності. ПЗС є частиною водоохоронної зони (ВОЗ) водного об'єкту відповідної ширини, до якої входять заплава річки, перша надзаплавна тераса, бровки і круті схили берегів, прилеглі балки та яри.

ВОЗ є природоохоронною територією господарської діяльності, що регулюється. В межах ПЗС встановлено більш суворий режим господарської діяльності ніж на решті території ВОЗ. Суворий режим господарювання означає, що на території ПЗС заборонено розорювати землі, займатися городництвом і садівництвом, влаштовувати літні табори для худоби, бази відпочинку, дачі, гаражі, стоянки та мийки автомобілів і т.п. На території ПЗС дозволяється будувати лише гідротехнічні, гідрометричні та лінійні споруди.

Відповідно до вимог ст. 88 ВКУ ПЗС встановлюється вздовж обох берегів річок, струмків і потічків та навколо водойм уздовж урізу води у меженний період. На місцевості (в натурі) межі ПЗС і ВОЗ закріплюють спеціальними водоохоронними знаками. ПЗС створюються з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та для збереження їх водності.

Відповідно до ч. 1 ст. 25 Закону України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. документація із землеустрою розробляється у вигляді схеми, проекту, робочого проекту або технічної документації. Затверджена документація із землеустрою має бути публічною та загальнодоступною.

Відповідно до ст. 60 ЗКУ межі ПЗС зазначаються в документації із землеустрою, кадастрових планах земельних ділянок, а також у містобудівній документації. Однак, відсутність проекту землеустрою щодо встановлення ПЗС, як і відсутність відомостей про неї у документації із землеустрою не свідчить про відсутність самої ПЗС у межах, що визначені нормами ст. 88 ВКУ, незалежно від форм власності на землю.

Згідно з «Порядком визначення розмірів і меж ВОЗ та режим ведення господарської діяльності в них» (1996 р.) ВОЗ має внутрішню і зовнішню межі. Зовнішні межі і розмір ВОЗ визначають за спеціальними проектами. Порядок визначення і режим господарської діяльності на території ВОЗ встановлюються Кабінетом Міністрів України. Внутрішня межа ВОЗ (та внутрішня межа ПЗС) збігається з мінімальним рівнем води у водному об'єкті. Слід зазначити, що для визначення зовнішніх меж ПЗС ВКУ передбачено лінійний (геометричний) підхід, згідно з яким ширина і межі ПЗС встановлюється залежно від площі водозбору водотоку, розмірів водойми та крутизни схилів.

Зважаючи на спеціальні заходи, що покликані мінімізувати негативний вплив антропогенного освоєння ПЗС, які реалізуються в межах населених пунктів (облаштування набережних, створення систем водовідведення й водоочищення, у т. ч. господарсько-побутової та дощової каналізації), розміри ПЗС у випадках, передбачених містобудівною документацією (генеральними планами населених пунктів, детальними планами територій) можуть підлягати зменшенню.

Відповідно до ст. 88 ВКУ та ст. 60 ЗКУ ПЗС встановлюються по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 га — 25 м; для середніх річок, водосховищ на них та ставків площею більше 3 га — 50 м; для великих річок, водосховищ на них та озер — 100 м. Згідно з ст. 79 ВКУ залежно від водозбірної площі басейну річки поділяються на великі, середні та малі. До великих належать річки, розташовані у кількох географічних зонах і мають площу водозбору понад 50 тис. км². До середніх належать річки, які мають площу водозбору від 2 до 50 тис. км². До малих належать річки з площею водозбору до 2 тис. км². Якщо крутизна схилів перевищує три градуси, мінімальна ширина ПЗС подвоюється.

Визначені ВКУ норми є імперативними, тому для встановлення меж ПЗС за межами населених пунктів не потрібно розробляти спеціальні проекти землеустрою, але треба знати положення урізу води у меженний період. Слід зазначити, що в ст. 88 ВКУ не вказується водність року (багатоводний,

маловодний, середній за водністю рік та/або його забезпеченість) у меженний період якого визначається те саме положення урізу води, знати яке необхідно для встановлення ПЗС по берегах річки. Однак, у ст. 82 ВКУ вказано, що визначення обсягів регулювання стоку штучними водоймами для будь-яких за розміром річок здійснюється з урахуванням обсягу стоку даної річки «в розрахунковий маловодний рік, який спостерігається один раз у двадцять років», тобто в дуже маловодний рік забезпеченістю $P=95\%$. Отже, з урахуванням вище викладеного може бути прийнято, що положення урізу води, необхідного для встановлення ширини та меж ПЗС по берегах річки, треба визначати для меженного періоду в розрахунковий маловодний рік, який спостерігається один раз у двадцять років (має забезпеченість $P=95\%$). Крім того, враховуючи те, що значна кількість малих річок степової зони України у меженний період дуже маловодного року забезпеченістю $P=95\%$ пересихає навіть у природних умовах (в руслі річки немає води), а також те, що у ВКУ не зазначено як визначати внутрішню межу ПЗС річок, які у меженний період пересихають, вимірювання ширини і меж ПЗС таких річок треба виконувати від середини їх русла (зазвичай, лінії найбільших глибин або найменших позначок дна), тобто коли внутрішня межа ПЗС співпадає з місцем, в якому зникає вода перед повним пересиханням русла [2].

Під час визначення внутрішніх і зовнішніх меж ПЗС та ВОЗ камеральними методами можуть бути використані плани різних масштабів. Однак, в цьому випадку треба враховувати, що на планах масштабів 1:500–1:1000 позначки урізів води показують за їх фактичними визначеннями на дату зйомки, а на планах масштабів 1:2000–1:5000 позначки урізів води, як правило, приводять до середнього меженного рівня. Зазначимо, що деякими науковцями України [3] пропонується внутрішню межу ВОЗ та ПЗС, для струмків, річок і озер визначати від їх берегової лінії, а на меандруючих ділянках струмків, малих і середніх річок – від поясу меандрування. За неможливості визначення контурів брівки, внутрішню межу ВОЗ і ПЗС пропонують визначати від урізу середнього багаторічного рівня води, як, наприклад, у Німеччині.

Таким чином, на території України сума подвійної ширини ПЗС річки та ширини самої річки (у меженний період в розрахунковий маловодний рік, який спостерігається один раз у двадцять років забезпеченістю $P=95\%$) фактично і буде відповідати тій мінімальній ширині коридору розвитку водотоку, в межах якого під час його ренатуралізації і будуть відбуватись процеси самодинаміки (меандрування). Максимальна ширина коридору розвитку може дорівнювати розмірам ВОЗ водотоку. Ділянки річок у межах населених пунктів, де розміри ПЗС встановлюються з урахуванням містобудівної документації, належать до транзитної зони з дуже обмеженою (або повністю відсутньою) самодинамікою.

Слід зазначити, що, наприклад, у Німеччині координати місцеположення вершини берега річки визначається як межа водотоку після його обстеження та запису в кадастрі. Ця кадастрова інформація регулярно оновлюється. В Україні ця інформація у кадастрі нажалі відсутня, а прибережна лінія (внутрішня межа ПЗС) є радше орієнтиром для опису кордону водотоку. Під час визначення меж кадастрових земельних ділянок землевпорядники мають враховувати межі ПЗС водних об'єктів. Це можна побачити й оцінити в он-лайн режимі за допомогою Публічної кадастрової карти України (<https://map.land.gov.ua/>). Однак, на період воєнного стану вільний доступ до цього й інших геопорталів даних обмежений.

Література:

1. Голубєв Ю. О. Ревіталізація малих річок. Упорядкування ВОЗ та ПЗС водних об'єктів. Київ : ТОВ «ЕКОБЕРЕГ», 2021, 26 с.
2. Loboda N., Hryb O., Yarov Ya., Pylypiuk V., & Balan A. (2020). Monitoring of coastal protective strips of the Velykyi Kuyalnyk River and recommendations for their state improvement in the future // In Abstracts of the International Conference of Young Professionals «GeoTerrace-2020» (December 7-9, 2020). P. 1-5.
3. Шевчук С. А., Вишневецький В. І., Козицький О. М., Ворошнов С. М., Шевченко І. А. Методика з визначення меж ВОЗ, ПЗС і смуг відведення з особливим режимом використання (з урахуванням проекту змін до ВКУ). Київ : Інститут водних проблем і меліорації, 2016, 42 с.